

Per og Pelle

Om to eksistentialer

KNUD WENTZEL

FORORD

Man betragter ofte *Lykke-Per*, 1898-1904, og *Pelle Erobreren*, 1906-1910 som litterære repræsentanter for hhv. over- og underklassen i Danmark i en historisk epoke omkring 1900. Sådan så også deres forfattere på forholdet, Nexø opfattede sin roman som en kommentar til Pontoppidans, som han tilegnede “mesteren”.

Denne artikel vender opmærksomheden væk fra de i øvrigt fremtrædende historiske perspektiver i *Lykke-Per* og *Pelle Erobreren*.¹ I stedet samler den sig om hovedpersonernes udvikling som kønsvæsner.

Med denne koncentration om det erotiske foretager fortolkningen en forvrængning af de to romaners proportioner. Fremstillingen har skåret de relevante kvindefigurer ud af romanernes hele væv af bipersoner og miljøer. Selv om fremstillingen forpligter sig på almindelig fortolkningsmæssig redelighed, er projektet ikke fortrinsvis at komme med ny fortolkning af romanerne, men at bruge deres fremstillinger af Per Sidenius og Pelle Karlssons erfaringer som billeder af to psykiske grundkræfter.

Gennem deres diametralt forskellige forhold til det erotiske vil de to romanfigurer blive betragtet som repræsentanter for to eksistentialer,² som jeg dermed trækker frem til nærmere beskuelse. Jeg benævner dem som oplevelsen af identitet og af individualitet. Det er velkendte begreber i vores almindelige intellektuelle ordforråd, men med betydninger, der er genstand for lidenskabelige diskussioner.

Det er betegnende, at nutidens brug af de to begreber udgår fra en sociologisk forståelsesramme. *Individualitet* betegner således her personligheden i dens udskilthed fra summen af fællesindivider. *Identitet* (som enkeltindivider) betegner personligheden ved dens adskilthed fra omverdenen, uanset dens eget værdisæt.

1. Der henvises til sidetal i de to værker i de i de følgende noter (fodnote 3 og 4) angivne udgaver af *Lykke-Per* og *Pelle Erobreren*.

2. ‘Eksistentialer’ eksisterer ikke som substantiv i Ordbog over det danske sprog. Men som adjektiv henvises der til det “som vedrører eksistensen, som er afgørende for, som griber dybt ind i menneskets (åndelige) liv.” Som substantiv en term i fænomenologien.

Jeg har valgt disse to begreber som mine orienterende overskrifter, men også fastlagt deres definerende betydninger, som ikke anerkender de mest udbredte moderne. Her indledningsvis lyder mine definitioner i al min beslutsomme korthed:

Identitet er oplevelsen af at være et jeg, der er gyldigt i forhold til omverdenen. Det er en trang i personligheden, hvis finale ønske er at opleve 'jeg er jeg'. Og *individualitet* er oplevelse af at være et større jeg og ét med en helhed udenfor jeget. En trang, hvis finale oplevelse er 'jeg er os'.

Det er denne artikels centrale anliggende.

De to begreber får krop og sjæl ved en fremstilling af de to hovedpersoner i deres respektive kronologiske udvikling, én ad gangen. Først Lykke-Pers identitet i hans konfliktfyldte kærlighedsliv, dernæst Pelle Erobrerens individualitet som en trinvis erotisk integration.

Sagt på en anden måde, de to romanskikkelser bliver fremstillet som eksempler på det, der her foreløbigt er udtrykt begrebsligt. Hvordan det former sig, vil blive sammenfattet i artiklens efterord: To eksistentialer.

IDENTITET *LYKKE-PER*³

Tiggertøsen Oline

Vi følger Pers erotiske historie, som den udspiller sig i romanens kronologiske forløb. Det begynder altså med hans første erotiske erfaring, der under hans pubertet udfolder sig i forholdet til Oline, "en sortøjet og sortlokket tiggertøs". (30) Han dyrker hende på sine hemmelige natlige ture på kælkebakken sammen med byens blandede ungdom.

På et tidspunkt spørger hun ham, om det er sandt, at han er præstens søn:

"Nej!" stødte han frem mellem tænderne – med et eftertryk, der forplantede sig helt ned i hans fødder. [...] Og virkelig havde han heller aldrig så stærkt som i dette øjeblik følt, at han ikke hørte hjemme dernede i den halvmørke, beklumrede stue, hvor hans fader og søskende nu sad og sang salmer og bad bange bønner. (31)

Nogle aftener holder han stævnemøder med pigen på en af byens tømmerpladser,

... men forresten var de hurtigt bleven færdig med hinanden. Den altfor grovkornede ligefremhed i tøsens udtryk og lader havde gjort ham skamfuld, og da hun engang ligefrem forsøgte angreb på hans dyd, havde han med skyhed slængt hende fra sig og søgt hende ikke tiere. (35)

3. Udkom 1898-1904. Der henvises til udgaven 1937/1918/trykt 2017, bd. I-II

Om dette forhold kan vi notere, at hans "dyd" ikke bliver overvundet. Han oplever ikke her i sin tidlige ungdom det seksuelle som erfaring, som lyst.

Det siges ikke eksplicit, men hans oplevelse af distancen mellem forholdet til Oline og præstehjemmet lader formode, at denne tilbageholdenhed på det seksuelle område hænger sammen med hans sociale baggrund. Hans instinktive skyhed udgår fra præstegårdsmiljøet, som tydeligvis er et andet end den pågående piges baggrund. Uanset hans oprør mod hjemmet.

At Lykke-Pers far er afgørende for hans udvikling, er iøjnefaldende i romanen, som en tårnhøj samvittighedsfigur er han hele vejen implicit eller eksplicit til stede. Pers kommende valg af ingeniørfaget som karrierevej er tænkt som en krigserklæring mod Sideniusslægten og alt dens præstelige væsen. Mindre belyst er den betydning for hans erotiske væsen, disse karrierevalg spiller. Det er allerede skitseret i hans lille affære med den pågående Oline, i situationen fravalget af det seksuelle. Nok gør han oprør mod hjemmet; men når han ikke følger det op ved at modtage Olines seksuelle tilbud, skyldes det en instinktiv skam og skyhed mod det kropslige, som han har med hjemmefra. Uden at vide og ville det er hans adfærd i det seksuelle et identitetsvalg.

Fransisca

I Nyboder, hvor Per under sine påbegyndte studier bor hos en gemytlig bådsmandsfamilie, indlogerer der sig en ung kvinde, Fransisca fra Kerteminde hos naboen. Hendes farbror, mester Jakobæus, skal tage sig af hende, mens hun er i København for at lære skræddersyning.

Mellem Per og den yndige Fransisca udvikler der sig i løbet af nogle måneder et ærbart, men ganske utvetydigt kærlighedsforhold, uden at Per skænker det en tanke, hvad han har gang i:

En skøn dag gjorde han den opdagelse, at han aldrig før rigtig havde forstået, hvad kærlighed var./ Og han havde ret./ Virkelig elskede han nu for første gang [...] Nu gik han omkring med en halvt benovet følelse af, at der foregik en mystisk fødsel i hans indre, at en helt ny verden var i færd med at åbenbare sig for ham. Han, som ellers overfor kvinder havde søgt at gøre vejen fra ord til handling så kort som mulig, blev i forholdet til denne unge pige nænsomheden selv, så ridderlig i sin færd, så angst for at såre, at det f. eks varede længe, før han ved afskeden fik mod til at bede hende om et kys. (124)

Han er ramt af et gryende kærlighedsforhold i egen ret og med sin egen fremtidsverden. Men vilkåret er, at det er hemmeligt, dyrket på spadsereture i dertil egnede gader i København. Det bliver så konfronteret, da Fransiscas vært, den stærkt ansvarsbevidste farbror, opdager forholdet og ufortøvet møder op hos Per. Han afkræver ham svar på spørgsmålet, om han har til hensigt at gifte sig med pigen. Per bliver perpleks: "og virkelig foer i dette øjeblik den tanke ham som en lysning gennem sjælen at lade alle tvivlsomme storheds-drømme fare, at holde fast på denne ene, sikre lille lykke-spurv, han holdt i sin hånd, og glemme alle

guldfuglene højt på tage og tinder” (126). Det går pludselig op for ham, at denne kærlighed har et perspektiv for hans karriere, en negativ konsekvens. Vil han betale på den konto? Neergaards advarsel om truslerne mod hans erobrerambitioner dukker op. “Og han rettede sig i vejret og svarede åbent nej” (126).

Sagen koster ham en kolossal skideballe fra onklen, og lidt senere nogle overvejelser over måske trods alt at rumme lidt samvittighed. Men det er ikke mere end, hvad der lader sig bortforklare og fortrænge af nye tilbud fra verden.

Imidlertid viser der sig et ikke helt så robust ambitiøst lag i ham, som reaktion på en ydmygende påmindelse. Det sker, da den hastigt bortsendte Fransisca returnerer nogle af hans kærlighedspræsentar, og han står med dem i hånden: “Hans øjne begyndte af fugtes. Han kunne ikke afværge det.” Men han afværger dog, som der står, “den endnu værre skam, at han virkelig var kommen til at græde” (110).

Den kærlighed, han her sammenbidt har fravalgt, blev oplevet som et potentiale, “en mystisk fødsel i hans indre, at en helt ny verden var i færd med at åbenbare sig.” Erindringen om den dukker op et par gange senere i hans liv. Den er entydigt positiv. Ikke desto mindre fravælger han den; og også denne gang udgår motivet til dette valg fra erindringen om hans far, som spøger og truer hans karrieredrømme, guldfuglene på tag og tinder. I det perspektiv optræder også forholdet til Fransisca som en skadelig erotisk mulighed. Igen taber det erotiske: hun kunne drage Pers sociale identitet ned i almindelig borgerlig lykke. Motivet til fravalget udgår fra Pers drøm om en storladet social identitet, der kan tryne hele Danmarks Sideniuskultur.

Fru Engelhardt

Efter tre års ingeniørstudier i København indhenter Per det forsømte, sådan set. Han er nu en 23-årig kraftig attraktiv mandsperson, som har sine kønslige fantasier. Det drejer sig nu om en fru Engelhardt, der uanset ægtemand plejer sit kønsliv i det højere borgerskabs selskabsliv, med kraftigt spil på udstrålingen fra en gavmildt svulmende kropslighed. Hun inviterer Per på bal, men trækker en tidligere elsker med ind i spillet, en noget ældre livstræt hr. Neergaard, der taler om psykiske bindinger bagude. Per påstår overfor sig selv, at han med sine storhedsdrømme er frigjort fra den suicidale Neergaards bindinger i samvittighed og miljø.

Per er tydeligvis den foretrukne; og fru Engelhardt kaster en line ud til et kontantmøde med ham. Han skal altså til elskovsmøde. Hun går direkte til makronerne, allerede på vej i vognen. I restauranten registrerer Per, at hun før har benyttet det pågældende hotel til lignende formål. At han under det intime måltid leder samtalen hen på den nu just afdøde Neergaard, irriterer hende blot. Hun tager initiativet; de bryder hastigt op og indlogerer sig på et hotel som hr. og fru Svendsen. Så går det som forventet.

Dog aldeles ikke helt som forventet, for under løjerne spiller forholdet mellem Neergaard og fru Engelhardt videre i Pers bevidsthed. Hen på morgenen står han ud af sengen og konfronterer hende med hendes rolle for Neergaards død. Det fører til et brud. På vejen ud af hotellet fremgår det, hvilken plads natten har i hans

bevidsthed, synet af den halvsovende frue og hendes svulmende herligheder: "Pers hjerte bankede tungt. Hans knæ sitrede. Han kunne ikke vende blikket bort fra dette syn. Trods al modbydelighed og skræk følte han sig atter voldeligt hendragen til disse store, hvide fangarme, til dette svulmende bryst, til disse halvåbne læber, der endnu blussede af favntagets kys. [...] Dybt inde i hans øre lød med faderens myndige stemme de halvglemte ord om "mørkets magt" og "Satans snarer" og fik ham til at blegne" (99).

Neergaard har ikke haft uret. Når Per ikke slikker sig om munden ved tanken om fru Engelhardt i sengen, er det fordi hans far blander sig i hans oplevelse af det seksuelle, blokerer oplevelsen af lyst. Igen foretager han et fravalg af lysten, nu et eksplicit mentalt fravalg, iblandet en kropslig aversion. Hans følelser identificerer ham med præstegårdsmiljøets værdier, som forskyder den seksuelle lyst.

Nanny

Pers storhedsdrømme får luft under vingerne, da han bliver præsenteret hos den stenrige jøde Philip Salomon, en indflydelsesrig finansfyrste i København. Han har bl.a. to døtre, Nanny og Jakobe. Per bliver først præsenteret for Nanny. Hun er den smukkeste af de to søstre og stærkt engageret i den virkning, hendes indbydende ydre gør på mændene, der sværmer tæt omkring hende. Pers situation er for øjeblikket den, at hans professionelle udsigter er blokeret, hans store ingeniørprojekt har ikke nydt fremme hos autoriteterne. Så bliver han inviteret på besøg hos familien Salomon. I det fornemme hjem modtages han af fru, der sidder og syr. Nanny har ladet sin sang høre i stuen ved siden af, og hun gør sin velberegne entré.

Per svarede med et nyt buk og ledsagede det med et blik, der noget for uforbeholdent gav udtryk for hans følelser. Allerede inden han havde set hende, alene ved den blotte lyd af hendes sangtriller, der i hans øren lød som klangen af guldstykker, havde han slået sin beslutning fast. Hun var midlet! Her skulle skatten hæves! – Og som hun nu åbenbarede sig der i døren med vinterhavens sol og fuglkvidder bag sig, ung og yppig, fristende at skue som en østerlandsk bajadere, syntes hun ham selve eventyrets fe med sejrens palmebladsvingede genier i sit følge. (167)

Mødet med denne tiltrækkende unge kvinde berører nok Per erotisk, men sekundært. De har nu sat sig over for hinanden:

Her sad han nu, mens den unge pige fortalte, og dannede sig et skøn over størrelsen af grosserer Salomons formue [...] Og det svimlede for ham ved tanken om, at alt dette måske engang kunne blive hans. (168)

Og da han senere går rundt i Københavns gader:

Han havde nu ikke alene fundet sin vej og sit mål, men også midlet. ‘Philip Salomons svigersøn’ – det var trylleordet, der skulle åbne livets fløjporte for ham og gøre ham menneskene underdanige. (172)

Om denne højtflyvende karriere bruger han udtrykket sin Aladdinslykke.

Igen ser vi Pers sociale ambitioner spille en styrende rolle i hans kærlighedsliv, denne gang som en formidabel åbning, der får hans karriereudsigter til at svulme op i store fantasier. At også Nannys erotiske udstråling er i stand til at appellere direkte seksuelt til Per, viser sig langt senere i romanen. Men i første omgang glider hun, til sin fortrydelse, i baggrunden.

Jakobe

Jakobe er den kvinde, der kommer til at trække det længste og dybeste spor i Pers liv.

Der sker det, at hans ærgerrighed får mere konkret form end Aladdinsfantasierne. Han er begyndt at få respekt for, at pengene kan have værdi for en dannelse, som hidtil har været fremmed for ham. Jakobe er bestemt ikke så erotisk tiltrækkende som Nanny; men hun spiller en fremtrædende rolle for den kulturelle dannelse i huset, hvor den meget værdsatte Dr. Nathans skrifter er i højsædet blandt gæsterne. Pers væsen viser sig som en åben dør, da Jakobe omtaler samtidens dyrkelse af moderne dampskibsfart, telegraf og jernbaner som væsentlige kræfter i tidens kulturelle frigørelse. Med ét får han hermed placeret sit ingeniørprojekt i en offensiv kulturel sammenhæng. Det sker i en samtale, hvor han ikke alene røber sin beundring for Jakobes indsigt i sådanne sammenhænge. Han får også øjnene op for perspektivet i hendes person i forhold til den tilbagestående kultur, hvori han selv er vokset op. Selv om Nanny tilfældigvis dukker op på scenen – han opfatter hende endnu som “midlet” for ham – og blotter sin dårende skønne skuldre, er han blevet forvirret:

Helt underlig til mode tog han lidt efter afsked og gik langsomt hjemad. Og midt på gaden standsede han og sagde halvt forskrækket til sig selv, idet han skød hatten tilbage fra panden: “Jamen – du gode gud! Kan det da være Jakobe, jeg elsker.” (204)

Sådan er det (selv om læseren må smile). Og da Per er overbevist om, at heller ikke dette valg vil skade hans karriereplaner, men tværtimod vil give dem et større format, vender han nu sin opmærksomhed mod Jakobe. Der er imidlertid den hage ved det, at hun ikke gengælder hans følelser, i hvert fald ikke med følelser, hun vedkender sig. Og der er en kvalificeret rival i miljøet, Ebert, så Pers sag står ikke fordelagtigt. Men det tænder blot hans erobrerlidenskab; han frier til hende, og bliver afvist. Det rammes hans lidenskabelige kampgejst. Under en selskabelig køretur i Dyrehaven, hvor også Ebert deltager, stiger det underspillede rivaliserende tryk blandt deltagerne. På hjemvejen vækker Per skandale ved at demonstrere

sin virilitet; han løber om kap med vognen. Det vækker en del opstandelse ved selskabets tilbagekomst, og i den nervøse stemning gør han sit fremstød.

Det sker i det vistnok berømteste frieri i dansk litteratur. Jakobe er på vej op ad trappen mod sit værelse på flugt fra stemningen blandt gæsterne i forstuen. Per springer beslutsomt efter hende, indhenter hende på trappens øverste trin og griber hendes hånd:

Hun sank i knæ. Hun mægtede end ikke at rive hånden til sig. Og da han mærkede det, var han i næste nu helt oppe hos hende og sluttede hende i sine arme.

“De elsker mig!” hviskede han over hende. “Ikke sandt? De vil være min?”

Hendes sjælskraft var udtømt. En vellystfuld skælven betog hende i hans knugende arm, og hendes hænder greb uvillkårligt ud i luften efter hans.

“De vil være min? gentog han. “Er det sandt??”

“Ja, ja”, hviskede hun, gjort vild af svedlugten fra hans endnu svedende legeme, og hendes hoved sank ned på hans skulder.

“Jeg kommer igen i morgen formiddag ... vi tales da nærmere ved.” (259)

Man kunne tro, at Jakobes ja, afgivet på sådanne vilkår, ikke har varig virkning, men tværtimod. Hun må bagefter, og i den kommende tid, vedkende sig, at hendes ophidselse under frieriet svarer til en undertrykt følelse for Per. Han på sin side svimler ved tanken: “Var det virkelig muligt, at han for alle tider var pengesorgen kvit, at han – Per Sidenius, den fattige præstesøn – var den tilkommende ejer af en million!”(259).

Under den efterfølgende forlovelse provokerer Per en stærkere erotisk betagethed frem hos Jakobe. Han selv bliver tøvende accepteret af hendes forældre, som kort efter finansierer en planlagt flerårig udenlandsrejse for ham med henblik på hans dannelse og forbindelser.

Pers første ophold på rejsen sker i Berlin, hvor han dyrker forskellige, nyttige relationer, også i de bedste kredse. Ved en koncert hos en gehejmeråd, der tilskrives halvtreds millioner mark, oplever han et par blikke og en rødmen hos dennes overmåde dejlige datters side som rettede mod sig. Han inkluderer dem i sine overvejelser. På vej hjem fra koncerten glemmer han ganske vist ikke sin forpligtelse mod Jakobe; men det sker i kontrast til hans kald i den store frigørelseskamp: “det ville Jakobe sikkert forstå og billige. Halvtredsindstyve millioner! En sådan sum ville i et lille land som Danmark skaffe sin mand en sand kongelig magt” (303).

Efter en tur til hjemmet og faderens død rejser han videre til Østrig, til bjergbyen Dresack for et ingeniørfirma, som svigerfaderens forretningsforbindelser har forbundet ham med.

På vejen, under et ophold i Linz, slår han sig under muntre forhold sammen med “en lidt firskåren bondepige, lidt tung og klodset, som Alpernes kvinder gerne er, med en munter opstoppennæse og den slags rugblonde hår, der altid havde haft noget sært tillokkende for ham.”(335) Han lukker hendes mors øjne med et par af sine tyvegyldenstykker.

I løbet af de følgende tre måneders ophold mellem Dresacks vintermørke bjerge og samvær med kedsommelige engelske ingeniørkolleger, hengiver han sig til en række filosofiske, æstetiske og teologiske skrifter. Hans far er altså død; og dette har vakt et behov hos ham for at få svar på tilværelsens transcendent spørgsmål, svar, han ikke har fundet, men som har skabt en krise i hans skråsikre naturalistiske forestillinger. I hans tanker har dette også skabt en distance til Jakobe, som givetvis ikke vil dele dette åndelige opbrud.

Dette forhindrer ikke, at en stærkere eros melder sig i hans og Jakobes forhold. Men han er et øjeblik tøvende, da hun aldeles uformodet står i døren til hans lejede værelse.

Men nu og i de kommende dage og nætter falder alle erotiske forbehold. Det vækker en følelse hos ham, som minder læseren om Nybodertiden:

For Per havde disse dage virkelig betydet en ny fødsel og en ny dåb. Livet havde med ét opladt sig for ham i en fylde og en skønhed, hvorom han aldrig havde drømt. Han var gået omkring som i en åbenbarings-rus, med en fornemmelse af at have fået et helt sæt nye sanser. Alt, hvad han hidtil havde krævet af lykken, forekom ham nu ligegyldigt og småt i sammenligning med den sum af nydelse, der kunne gemmes i blot et kys. Jakobe selv var som forvandlet for ham. Han elskede hende nu som den kvinde, der havde skænket ham nyt liv, udvidet hans verdens grænser, og i hvis favn han havde fundet den bevægelse, der manede dødens skygge fra hans vej. (355)

En mere dybtgående og omfattende erotisk oplevelse rummer Pers historie ikke. Sansedvidende, lystfuld, skøn, en fornyelse af hans personlighed, en indvielse, alt sammen i transcendent strømstyrke.

Oplevelsen er ikke alene enestående ved denne transcendent kraft, men også derved, at den er blottet for karrieremæssige fordele eller blokeringer. Det udfolder sig udenfor det sociale rum, i høj grad i naturen, fjernt fra og skjult for familie og andre forbindelser. I øvrigt er de begge uvidende om, at Jakobe bliver gravid i disse dage.

Den tanke er nærliggende, at her elsker Per med en kærlighed, der når ned i et psykisk lag hos ham, hvor den binder. Men oplevelsen i Østrig afslører en vis selvoptagethed i kærlighedsrusen. Den fremtræder som en storslået gave til ham, som udvider hans verdens grænser, som giver dette jeg nye sanser for fylde og skønhed, som giver al den lykke, han kræver, den usammenlignelige nydelse i et kys, og som kan bortjage de dødens skygger, han har tumlet med på det sidste. Men det er forgæves, hvis man spejder efter en oplevelse af sjælelig genkendelse, af hengivelse, endsigte af gensidig udvalgtthed og forbundethed.

Jakobe rejser nu til sin slægtning i Tyskland, der over for familien optræder som hendes undskyldning for rejsen, mens Per drager videre til Rom på sin dannelsesrejse. Her fascineres han af den førkristne romerske kultur og identificerer sig stærkt med dens storladne formater og titaniske heltebilleder. I den stemning drømmer han om en ny Renæssance. Projektet i Danmark, som han er rejst ud for at kvalificere sig til, begynder at blegne.

Og så sker der det, at Nanny også kommer til Rom. Hun er ganske vist nygift, men i et ægteskab med en depraveret og blodfattig journalist, Dyhring, der efterlader en del seksualitet ledig hos Nanny. Hun og Per indleder en flirt, som er så strømførende, at han beslutter sig for at bryde med Jakobe: "Det var gået op for ham, hvor grundforskellige de var, og hvor dårligt Jakobe med sit sære, for mange frastødende væsen, ville passe til det frejdige og overdådige nydelseliv, der nu stod for ham som den nye Renæssances endelige mål." (361)

Da Per nu kaldes tilbage til København med henblik på sit projekt, følger en længere urolig historie med spændinger hos ham mellem den seksuelle tiltrækning til Nanny og forlovelsens binding til Jakobe. Og der kommer et skarpt opgør med de afgørende økonomiske støtter af ingeniørprojektet i dets aktuelle form.

Da han rejser til Jylland til sin mors begravelse, er han ved at skifte kurs.

Inger

I stedet for at vende tilbage til København tager han mod en stående invitation, han har med fra opholdet i Rom. Den forbinder ham med et halvadeligt par på herregården Kærholm, en hofjærgermester Prangen, hvor ikke mindst fru hofjærgermesterinden bliver ivrig efter at installere ham som langvarig gæst. Hun plejer religiøse interesser sammen med en præst i et nærliggende sogn, pastor Blomberg. Han er en ombejlet leder af en udbredt folkelig religiøs bevægelse, der har trukket arvesyndens mørke konsekvenser ud af kristendommen og dyrker en lys og glad tro, hvor den idylliske natur, som egnen er rig på, viser vej for den folkelige vækkelse og dens venlige religiøsitet. I diskret indbyrdes forståelse øjner hofjærgermesterinden og pastor Blomberg en placering på egnen af Per, hvorfor han skal omvendes til den blombergske religiøsitet.

Det sker på den sjælelige baggrund, at Pers medbragte syn på tilværelsen vakler. Besøget hjemme ved hans mors begravelse er en del af forklaringen. Også hans kærlighed til Jakobe vakler endegyldigt; det samme gør hans engagement i resterne af ingeniørprojektet; men uden Jakobes familie vil han økonomisk være på bar bund. Han er urolig ved tanken om Nannys lette adgang til hans seksuelle impulser, hvis han vender tilbage til København og Jakobe. Stedt mellem disse modstridende ydre og indre kræfter oplever han en dyb hjemløshed. Et godt plumret farvand for pastor Blombergs omvendelsesmanøvrer. Han taler dygtigt for sin milde kristendom, og Per er modtagelig.

Ikke at forglemme har pastor Blomberg en ung og smuk datter, Inger, som Per forelsker sig i. I første omgang er et forhold udsigtsløst på grund af hans forpligtelser i København; men Ingers tilstedeværelse gør ikke hans indre opbrud mindre. Stormen ophører, da to forhold næsten samtidig falder på plads. Han

frier til Inger og får ja. Og han får tilbudt at arbejde for nyt projekt på egnen, der vil gøre brug af hans ingeniørambitioner, en omfattende åregulering med dertil hørende afvanding af Kærholms engarealer. Begge dele støttes diskret af hofjægermesterinden og pastor Blomberg, der har øjnet en svigersøn.

Farvel København, farvel den naturalistiske tankeverden, det nationale ingeniørprojekt og karrieren gennem den salomonske pengeverden – og familiens erotiske muligheder, først og fremmest Jakobe. Nu gælder det Inger.

Det mest sammenfattende billede af hans nye kærlighedsliv fremgår af hans følelser ved synet af et ledigt hus, som den emsige hofjægermesterinde har udpeget for ham:

Han blev sært højtideligt stemt ved synet. Var det muligt, at dette fremmede hus engang skulle blive hans hjem, at denne lille lune rede stod der og ventede på at gemme hans lykke? Skulle han, der havde forbrudt sig mod alle livets skytsånder, engang sidde derinde bag de nu så tomme vinduer med Inger ved sin side, beskærmet af de samme milde og gode magter, han så hovmodigt havde trodset? Skulle deres børns latter og gråd engang lyde herud fra den nu så stille og øde have? Og deroppe på bakken bagved huset – ja deroppe skulle hans forsøgsmølle rejses og måske en dag forkynde verden en stor sejr. (713)

Denne drøm bliver til virkelighed. Hvorefter den taber sin indre legitimitet. Per og Inger bliver gift, flytter ind i huset, får to børn, og arbejdet tager sin begyndelse. Men i løbet af nogle år mister Per ikke alene troen på den blombergske Gud, der altid har været svag, men også troen på sig selv som gyldig far og ægtemand. Han bringer det til et brud med Inger og flytter til Thy til en beskeden ansættelse som vejassistent.

Hans sidste erotisk motiverede handling bliver at testamentere sin efterladte opsparring til det konfessionsløse skolehjem, som Jakobe har etableret, en arv hun modtager med dybfølt glæde – og som heldigvis irriterer hans bror, der overbringer den.

Identitet

I denne gennemgang af Lykke-Pers forhold til kvinderne i hans liv (selv den tyske arving til halvtreds millioner mark er inddraget) oplever han aldrig en kærlighed, der binder hans jeg. Det er karakteristisk, at det knapt nok gør ondt på ham, når et givet forhold afbrydes, bortset de skammelige tårer, der var på vej ved tanken på Fransisca.

Alle hans betydende forhold er, på trods af at man må betragte dem som erotiske, motiverede af en anden drift, som han udfolder med manisk styrke, den kraft, der legitimerer hans og andres opfattelse af ham som Lykke-Per, et menneske med en særlig mission. Projektet udgør et kald, hans identifikation med kaldet bærer hans billede af sig selv, som retningsbestemmer hans energi.

Skønt det kunne se sådan ud, er formålet med denne profilering af Lykke-Pers erotiske væsen ikke at kritisere vores berømte helt. Formålet er at bruge den

erotiske profil i hans historie som materiale til en præsentation af en markant mandlig identitetsvilje.

Den er ikke af erotisk karakter. Det er i alle Lykke-Pers tanker og følelser omkring kvinderne tydeligt, at han betragter dem som midler til at fremme sine projekter. Det er en mandlig bevidsthed, der tænker *om* kvinder, som han har udenfor sig, strategisk.

I betragtning af at Pers væsen og valg så markant orienterer sig mod hans identitet, er der grund til at spørge til hans forhold til moderen. Romanen fremstiller hende som en svagelig og tilbagetrukket skikkelse i præstegårdshjemmet. Først sent, efter hendes død, hvor han selv opholder sig i Blomberg-miljøet, opdager han ved en tilfældighed, at hun i sine unge dage før sit ægteskab, har været en livlig og udadvendt kvinde. Man kan opfatte romanens kortfattede tematisering af dette forhold som dens signal om, at en svag moderlighed i Pers opvækst er baggrunden for den svage kvindelighed i hans erotiske væsen.

Identitetsviljen er udadvendt, den orienterer sig mod personlighedens forhold til omverden, mod jegets ståsted i miljø og samfund. Den søger anerkendelse, udfolder sig som social ærgerrighed, som triumf, som skam. På det punkt er Lykke-Pers drift jo voluminøs, hvad der ikke alene fremgår af eventyrfigurerne i hans fantasi, men også af den storslåede ingeniør-plan til omdannelse af Danmark. Planerne kan svulme op og skrumpes ind, på et tidspunkt har de karakter af en kulturrevolution med Renæssance på programmet. Men identitetsviljen er monoman og altid noget, der skal ske i samfundet udenfor ham selv, så verden bekræfter hans identitet. Det er et vilkår, identitetsviljen sætter; den kræver positivt svar.

Generelt har identitetsviljen sine fortrukne spejlingsfigurer. I romanen her er det tydeligvis Pers far, der spiller den altdominerende rolle som identifikationsfigur, men altså i negativ. Alle Pers karriere-valg træffes i det monomane ønske om at dementere pastor Sidenius' betydning. Faderfiguren hører til de absolut mest udbredte spejlingsbilleder for identitetsviljen. Den henter sin uafrystelige styrke i familieforholdet; den har været der fra det øjeblik, barnet slår øjnene op.

Figuren har sin mytiske forgrening opad i guden, med transcendensens styrke, her den indremissionske kristne Gud, som pastor Sidenius og alle Sidenius'er før og omkring ham dyrker. Nedad forgrener faderfiguren sig i sociale autoriteter, her især oberst Bjerregrav, som indtager en afgørende magtposition i ingeniørprojektet, ved sin kyndighed i ingeniørfaget og tilhørende magt ved sin status.

I et helt andet rum, i den danske kulturelle tradition, har Per hentet en anden type identitetsfigur nemlig Aladdin. Han optræder kun i enkelte af Pers fantasier; men eventyrfiguren har sin nærværende skikkelse i navnet Lykke-Per, der før Pontoppidan optræder som hovedperson i flere romaner, og desuden som figur i daglig tale, også i Salomon-familien. Og nu altså i Pers sind; hans identitetsvilje møder mange negative spejlingsfigurer, mens figuren Lykke-Per står og glimter i al sin oprørske glans.

Hvad netop oprøret angår, finder man den første identifikationsfigur i Pers tidlige drengefantasier om at være et uægte barn, som er plantet i præstefamilien. Her optræder faderfiguren som en vældig røverhøvding eller som en eventyrkonge

“i en rød kappe, der satte ham foran paa sin hest og red med ham ind gennem store, mørke skove.” (22).

Identitetens bærende punkt i psyken er spørgsmålet: Er jeg i mit forhold til verden, god nok, stor, from, sand, stærk nok, i mit billede af mig selv.

Vi skal vende tilbage til Pers slutposition, hvor han identificerer sig med en ung mand i kørestol uden enhver omverden i det Danmark, romanen har ladet ham opsøge.

INDIVIDUALITET *PELLE EROBREREN*⁴

Pelle Erobreren handler om underklassen. Dernæst er den mest iøjnefaldende forskel fra *Lykke-Per*, at kompositionen i Nexøs roman tegner en linje frem mod integration, mens den i Pontoppidans roman sigter mod Pers udskillelse af samfundet. At *Pelle Erobreren* beskriver dannelsen af en positiv identitet, er sandt, men ikke emnet for det følgende. Emnet for det følgende er dannelsen af hans individualitet.

Romanen er komponeret i fire dele, der beskriver hvert sit historiske samfund: Det feudale bondesamfund på Bornholm; dette samfunds opløsningstid i købstaden; dernæst det historiske samtidssamfund i København og endelig det utopiske fremtidssamfund udenfor hovedstaden. Hver historiske periode dækkes af hver sin delroman med titlerne “Barndom”, “Læreår”, “Den store Kamp” og “Gryet”. De udgør hver sin roman, også i den forstand, at de realiserer hver sin genre. Det har bl.a. den betydning for romanens episke teknik, at hver del gestalter hvert sit forhold mellem hovedperson og omverden.

Dette har naturligvis også betydning for skildringen af Pelles erotiske historie. Kvinderne kan ikke uden videre betragtes som mål for Pelles tilbøjelighed i samme ligefremme forstand, som man kunne med kvinderne omkring Lykke-Per.

Barndom og Læreår

Mor Bengta

I Første Bog, hvor Pelle sammen med Far Lasse begynder livet på Bornholm som laveste tyende på Stengården, har han det erotiske udenfor sig. Men både tyendekvinderne og fruén på gården kan godt se, at han er værd at lægge mærke til. Det er først, da han i “Læreår” kommer til købstaden, at der kommer bevægelse på området.

Men her ved Anden Bogs begyndelse genoplever Pelle sin allerførste erotiske erfaring. Den består af en erindring tilbage til en tid før Stengårdstiden, i hans farbror Kalles familie, der er bosat oppe i lyngen og klipperne, og som repræsenterer et mytisk miljø før historisk tid. Der sker en åbning i Pelle, da han en aften er løbet fra købstaden tilbage til Stengården og står i månelyst på gårdspladsen og falder hen i erindringer:

4. Udkom 1906-1910. Der henvises til udgaven 2002. Bd. I-II.

Pelles Sanser havde dybe Rødder. En Gang oppe hos Farbror Kalles havde han lagt sig i den store Tvillingvugge og ladet de andre Børn vugge sig, – han var vel ni Aar dengang. Da de havde vugget ham lidt, magttog Situationen ham; han saa et røget Bjælkeloft der ikke var Kalles, slingre højt over sit Hoved, og havde Fornemmelsen af at en indbundet ældre Kvinde sad som en Skygge bag Hovedgærdet og traadte Vuggen. Vuggen humpede i stærke stød ... “Humper”, sagde Lasse – “det skulde ellers være noget for dig det! Dengang du var liden, kunde du ikke sove naar Vuggen ikke humpede. Den var næsten ikke til at træde, Bengta traadte mangen fin Træsko itu for at være dig og dit Paafund til Mode. (299)

Pelles afdøde mor, Bengta, omtales meget sjældent i romanen; men her er hun altså i baggrunden af en levende erindring. Hun optræder som den urmoderlige, næsten anonyme kvindelighed, der med en pålidelig, beroligende rytme våger over hans spæde livs indsovning.

Denne erindring, der indtræder, før der kommer bevægelse i Pelles erotiske liv, må opfattes som det første og dybeste sjælelige grundlag for denne side af hans liv. Dets betydning bryder først frem på et langt senere tidspunkt.

I Anden Bog er han i købstaden kommet i skomagerlære og sidder som laveste læredreng i et mørkt værksted uden mange opmuntringer.

Manna

Men på den anden side af plankeværket i en lys og festlig have færdes tre piger, døtre af en kaptajn, som sejler på de store have. De har gang i noget med Pelle, kører rundt med ham i barnlige lege, og han underkaster sig gladelig i deres fornøjede overgreb; herregud, de er jo blot tøser.

Han var blot lykkelig herovre hvor de sælsomste Ting brugtes at lege med, kinesiske Kopper, Vaaben fra Sydhavsøerne. Manna havde en Perlekrans af hvide Tænder, spidse og knudrede mellem hinanden; hun paastod det var Mennesketænder og turde bære dem paa den bare Hals. Og Haven var fuld af vidunderlige Planter – Majs, Tobak og meget andet, der andre Steder i Verden skulde gro tæt som Kornet herhjemme! / De var finere i Huden end andre Mennesker og duftede af Verdens sælsomste Egne. (330)

Da pigerne er kommet i puberteten, og Pelle har fået vanærende prygl på rådhuset, bliver forholdet mellem storesøster Manna og Pelle tvetydigt. Hun vil ikke have noget med ham at gøre, men vil alligevel, og nu i hemmelige spil, hvor hun hundser med den uskyldige Pelle på grænsen mellem ydmygelse og tiltrækning. Hun lokker ham over i haven, og da hendes udmeldinger og kropslige drilleri en dag bliver nærgående, bryder driften igennem hos ham og tager magten: “Drengen havde taget det store Spring over til hende” (446).

Det er et gennembrud for Pelle. Han føler blodet synge i ørerne og pulsere i kroppen med en hidtil ukendt fornemmelse:

I den kommende Tid var Blodet hans hemmelige Medvider i alt; han følte det som et Kærtegn, naar det fyldte ud i Lemmerne og gav rund spændt Følelse ved Hals og Haanded. Han havde sin Hemmelighed nu og forraadte ikke med en Mine, at han nogensinde havde kendt Sjermanna. Hans lyse Dag havde med et Slag forvandlet sig til lyse Nætter [...] noget i ham fik ham til at lytte fremefter og bøje Sjælen søgende mod det hemmelighedsfulde. Natten havde gjort ham delagtig i sine Mysterier. (447)

Selv om Manna efterfølgende undgår Pelle – desuden bliver hun snart sendt af vejen på en gård på landet – udgør dette første møde med det seksuelle en åbning i hans liv. Det tænder en ny kraft i hans væsen, en ny oplevelse af kropslig energi, som giver hans oplevelse af verden en ny vidunderlig dimension. Hans seksualitet, indlysende en kropslig baseret drift, er forbundet med en sjælelig udvidelse. Det får gennem romanens symbolik en bestemt farvning, derved at haven, hvor dette er blevet forberedt af Pelles lege med de tre kaptajnsdøtre, er skildret som et eventyrlighedens grænseløse sted på de store have, elementet som besejles af deres far.

Marie

Ved slutningen af “Læreår” er Pelle til rotterne. Hans arbejdsplads er nedlagt, skomagerfaget er ramt af den historiske udvikling, Pelle er fyret og lever fra hånden og i munden. Han driver om i byen; det går ned at bakke; han bor på et loft sammen med en selvmordstruet alkoholiker.

En aften er han drevet ind på et bønnemøde for de fattige, sulten, beskidt og laset i tøjet. En fattig ung enke, der bor i et hus uden for byen, tager ham med hjem til et måltid mad. Huset er rent og pænt, bemærker han, hun går og steger, og de får et hyggeligt måltid. Men hun afviser hans tilnærmelse: “Jeg er en halvgammel Enke, og du er ikke andet end et Barn at regne. Vil du gøre mig en Glæde, saa se og find dig selv! Det er Synd som du gaar og flyder, saa ung og net du er” (492).

Han besøger hende nu hyppigt; hun modtager ham gæstfrit; hendes navn er Marie Nielsen: “En som jeg trænger til at have et Mandfolk for Bordenden engang imellem,” sagde hun. “Men Fingrene skal du beholde hos dig selv – du skylder mig ikke noget” (492). En dag forlanger hun, at han skal give hende sit lasede og beskidte tøj og lægge sig nøgen i hendes seng, mens hun tilbringer natten med at vaske og reparere, og bruger sin sidste pind til kakkelovnen for at tørre tøjet.

Hun er slem til at pirke til hans opgivende sløvhed, synes han, og tilbyder ham også, at han kan slå sig ned i hendes hus og virke som lappeskomager for at komme på ret køl. Men dér sætter Pelles ærekærhed grænsen. Til sidst får han øjnene op for, at han snylter på hendes gavmildhed, og retter sig så meget, at han tager arbejde på havnen, der er ved at blive ombygget.

Da han efter nogen tid er parat til at forlade byen og Bornholm, tager han ud til hende for at tage afsked og takke hende.

Han sad og saa sig taknemmelig om i den fattige renlige Stue, hvor Sengen stod saa kysk ved Væggen, dækket med et snehvidt Tæppe. Denne Duft af

Lud og Renhed og hendes friske jævne Sind glemte han nok aldrig. Hun havde lukket ham ind midt i al hans Elendighed og ikke holdt sin hvide Seng for god til ham mens hun skrubbede Snavset af ham. (514)

Der er en gensidig ømhed i dette forhold, der ikke får lov til at blive til mere. Pelle er berørt ved afskeden. Hvad der får lov til at udfolde sig mellem dem er en omsorg, hvis profil er en skarp afgrænsning fra det seksuelle, det var Mannas gebet. Marie udfolder sig ved at give, dels mad, renlighed, tøj på kroppen, dels ved, næsten som en opdrager, at fastholde Pelle på visse personlige forpligtelser: Tag dig sammen og lev op til dine evner!

De to sider af det erotiske, som Manna og Maria repræsenterer, oplever Pelle her i sin pubertet og tidlige ungdom. Hans væsen åbnes for kraften og varmen i dem; men han bindes ikke til dem, som det er skæbnesvangert for de fattige omkring ham. Der er desuden grund til at minde om, at i det er i denne bog, at erindringen om det oprindelige modervæsen gjorde sig bemærket.

Den store Kamp

I romanens tredje del har Pelle et forhold til tre kvinder, Ellen, Hanne og Marie. Forholdet til Ellen forekommer som det mest fremtrædende; det udspiller sig som historie sammen med arbejderbevægelsens store rejsning og kamp. Hannes og Maries mere punktvis historier spiller imidlertid vigtige roller i Pelles erotiske udvikling, roller hvis betydning i Pelles kærlighedsliv er mere pirrende for læserens efterretningstjeneste end Ellen.

Ellen

Hun er vokset op i en arbejderfamilie, datter af Stolpe, som er stolt indfældet i murerfaget og dens fagforening, hvor han står som grundstenen i dens traditioner. Hjemmet på det velordnede Nørrebro er ét med denne livsform. Ellens to brødre er under udvikling i den samme ånd. Hun er far Stolpes yndling, hvad der ikke forhindrer, at hun indimellem går imod den ellers uantastede faderlige autoritet.

Da Pelle dukker op i familien i fagpolitisk øjemed, får han og Ellen straks øje på hinanden, og det virker som en selvfølge, at de skal danne par. Den kærlighed, der her opstår, går dybt ind i ham:

Det var som om hun fordybede sig i hans indre Væsen; og Pelle der trængte til at finde og føle sit eget vandt tryk Glæde ved hendes Selskab. Han havde i alt hvad der rejste sig om ham famlet efter sin indre Person for naturlig Støtte, lyttet angst til hvad der steg op derinde fra, og uden at vide det tvivlet og spurgt. Og nu bekræftede hun noget, saa trygt hun hang sig ved hans Arm og blot stirrede – til hendes Stirren vibrerede som et stolt Raab inde i ham selv og han følte sig uendelig rig. Hun talte jo med noget inde i ham, naar hun stirrede saa tankefuld! Men hvad hun tænkte, fik han aldrig at vide – og hvad Svar hun fik. Naar han rev hende ud af hendes fortryllede Stirren med Spørgsmål, sukkede hun blot som en vaagnende og kyssede ham. (623)

Det er hos dem begge lidenskabens tale til det indre jeg, den størrelse, der i denne sammenhæng kaldes individualiteten. Men det omtales, at der også er noget tavst, endnu uforløst, over Ellens hengivelse. I hvert fald går det uden betænkelighed mod bryllup; og det fejres, da der dukker en toværelses lejlighed op ved kanalen, så Pelle vil kunne se derfra over på Arken.

Brylluppet i Nørrebrolejligheden bliver en bastant festudgave af arbejderkulturen i Stolpefamiliens ånd, hvor partiavisen samtidig kan fejre, at gommen er blevet tilbudt posten som formand for organisationen, og at en af sønnerne på dagen er blevet udlært i faget. Der spises og drikkes med fatter for bordenden, bryllupskagen fortæres, og sangen til murerfagets hyldest højt på stilladserne bliver sunget.

For en af gæsterne bliver det for meget, skiferdækkeren, der nok ved, hvem der arbejder højere oppe end murerne. Han, som går under øgenavnet Badutspringeren, sidder og oparbejder en olm uvilje mod selvglæden i festligheden. Hjulpet på vej af udskænkningen markerer han denne kulturs grænser. Han forlader selskabet og bliver ved festens afslutning fundet sovende oppe på taget. Så må man tænke sit.

I den kommende tid udvikler der sig i parrets lejlighed en erotisk idyl: "Pelle var helt lykkelig og havde lagt alle Sorger og Byrder fra sig. Dette var hans Rede, hvor hver Pind og hvert Straa var mere værd end alt andet på Jorden" (671). Han etablerer et skomagerværksted hjemme i stuen. Sammen med Ellen samler han sig helt om at holde fattigdommen fra døren og opbygge lejligheden som et hjem, som også Ellen lægger al energi i. Intet ude omkring interesserer hende. Det indebærer at visse relationer glider i baggrunden: Far Lasse, der nok kunne drømme om en hyggelig alderdom, føler ikke, at der rigtig er plads til ham; Pelle frasiger sig formandskabet i den faglige organisation; han og Ellen kommer sjældent hos svigerfamilien på Nørrebro; Ellens far ymter om, at han er ved at blive idiot; vennen Morten kommer sjældent på besøg. Idyllen bliver total, da Ellen føder deres første barn.

Provokeret af et grimt udslag af social uretfærdighed hos gamle bekendte springer den forsømte solidaritet op i Pelle. Han siger nu ja til opfordringen til at blive formand for Organisationen. Ellen accepterer med lukket uvilje. Det er begyndelsen på et forløb, hvor han gradvist identificerer sig med den voksende konflikt på arbejdspladserne, mens der bliver lukket for kærlighedslivet med Ellen, der stædigt kun har øje for hjemmets tarv. Den sociale konflikt er for hende uvedkommende, noget som mænd interesserer sig for i deres egen verden. Den hårde vinter og arbejdskampen skaber også nød i Pelle og Ellens hjem, hvor hendes kærlighedsliv trækker sig tilbage i omsorgen for hjemmet. Hun sætter alt ind på at holde nøden fra døren, hvad der til sidst betyder, at hun sælger sig til prostitution. Det rammer grænsen for deres kærlighedsliv og fremkalder et brud i ægteskabet. Pelle går hjemmefra, identificerer sig med arbejdernes kamp, der spidser til. Ellen identificerer sig med omsorgen for hjemmet. De er, underlagt ekstremt hårde vilkår, blevet bundet til hver sin identitet, hver sit omverdensforhold.

Forholdet til Ellen udgør den centrale historie i Pelle kærlighedsliv her i "Den store Kamp". Det er et episk forhold. Ellen udgør en konkret attråværdig person

i et historisk Nørrebro i København. Historien udfolder sig ved, at han møder hende, erobrer hende og skilles fra hende; hun eksisterer i hans omverden som ligefrem genstand for hans lyst, glæde og problem. Ved at fremtræde som hans partner med de og de egenskaber udgør hun en beskrivelse af Pelles erotiske tilbøjelighed, jævnfør citaterne om deres samliv. Samtidig er hun et menneske, der helt almindeligt eksisterer udenfor ham. Hun går ud og ind ad døre, føder børn, køber ind: et selvstændigt menneskeligt fænomen. Sådant et forhold er ligetil at begribe; det forekommer os hverdagsligt, en episk historie.

Pelles forhold til de to andre kvinder udfolder en anden slags virkelighed. Deres væsen hænger sammen med, at de to tilhører Arken, som udgør en anden slags virkelighed end Nørrebro i København, ja overhovedet det historiske. Arken er et fantasiens sted, en social elendighed over al forstand, de fortabtes sted, der sorgløst hengiver sig til eventyr og de største forventninger. Nok går Enkens Hanne og den lille families Marie omkring, især i Arken; men for Pelle virker de ikke på samme episke måde, som Ellen. Det kunne umiddelbart se sådan ud; men det forholder sig anderledes. Iført den særlige frihed, som Arkens elendighed og sorgløshed forlener dens beboere med, beskriver disse kvinder to – friere – sider af Pelles erotiske tilbøjelighed.

Lige fra Badutspringerens exit til taget under brylluppet har det været synligt, at Ellens og Pelles erotiske idyl realiserede en vis indskrænkning. Den blev især mærkbar i forhold til arbejderklassens forhold, som slog ind i ægteskabet, men var allerede synlig i Ellens uudgrundelige stirren på Pelle ansigt; der er noget, hun ikke kan åbne. At dette også betegner en indskrænkning i Pelles nuværende erotiske væsen lader romanen komme til udtryk gennem hans forhold til Hanne og Marie. Som var de spejle, trækker de hans forsømte og ubevidste sider frem og synliggør dem.

Enkens Hanne

Hun er i "Den store Kamp" en efterfølger af Manna. Hun tilhører Arken på Christianshavn, de elendigste skæbners sted, hvor sorgløsheden florerer i børnenes leg i den snævre gårds mørke slimede bund. Herfra stiger forfaldets giftige dampe op og danner en sky i sollyset højt oppe. Her er Hanne børnelegenes eventyrprinsesse. Vi møder hende på de første sider, begyndelsen til en længere historie med Pelle. Indtil hun brat forsvinder.

Hendes væsen viser sig fx under en skovtur i Dyrehaven, hvor de sammen overværer et socialistmøde, som fængsler Pelle: "Hannes Arm lå i hans, han gav den et let tryk. Men hun mærkede det ikke, hun var borte i det, hun også" (553). Den betagede Pelle ser på hende fra siden. Hendes øjne er ude i en stiv stirren.

Hanne er ikke alene en fantast, som hengiver sig til sine eventyrdrømme. De er determineret af en længsel efter det fremmede. Hendes fastnaglede blik gælder ikke socialistmødet, som Pelle først tror det, men har mødt en smuk, ganske ukendt, mand, hvis blotte udseende fængsler hende. Hun aner, det er en sømand. Han udgør et dragende tilbud fra det fremmede, fra eventyrligheden. Pelle og socialistmødet bliver ligegyldige. Fra det øjeblik er hun det, man kalder bjergtaget.

Pelle kan under deres omgang i Arken godt mærke, at hun reelt er utilgængelig for ham, og at hun bedriver et dobbeltspil med ham. Spejlet står foran hende i vinduet. Pelle er berørt af synet, men sidder og hænger uden at foretage sig noget.

“Hvorfor siger du ikke noget til mig, Pelle,” spurgte Hanne.” Han løftede Hovedet og saa hende derinde i Spejlet, hun havde Spidsen af Fletningen i Mundvigen og lignede en Killing, der bider i sin Hale. (567)

Lidt efter begynder hun at tale om et interessant skib, der ligger nede ved kajen; men Pelle gør opmærksom på, at det bare kommer med kul fra England:

“Det kan godt være”, svarede Hanne ligegyldig – “hvad bryder jeg mig om dét! Derhenne ligger Skibet og har noget til mig fra det fremmede! synger det hele Tiden inde i mig, og den glæde kan du vel nok unde mig?” (568)

Hanne spejler sit eget længselsfulde væsen i skibet i havnen; men det samme gør hun også, når hun iagttager sit eget lokkende ydre i spejlet i vinduet. Spejleriet i situationen gælder også Pelles indre.

En dag afslører Hanne, at hun har en aftale, på ingen måde bindende, nej, nej, hun vil blot se, om sømanden møder op kl. ni. Og om Pelle måske godt vil følge med og passe på hende. Alt er tvetydigt. Da manden dukker op, kan Pelle ikke forhindre, at hun viljeløst følger med ham. Ud på aftenen ser Pelle hende blive sendt i land af kaptajnen, på en havnekaj ud på aftenen, forført, brugt, knust. En kammerat fra Bornholm kan oplyse Pelle om, at kaptajnen er en uægte søn af Stengårdsbonden, Kongstrup, som var besat af hensynsløs seksualitet.⁵ Sammenhængen markerer hjerteløsheden i den herreløse seksualitet, der venter Hannes erotiske væsen og drømmene om det store fremmede vidunderlige, den dragende drifts bagside. Hanne bliver gravid og får et barn.

Hendes fald trækker Pelles fascination med sig, og han undrer sig over omslaget i sit indre: “Det maatte have været en fager Løgn saa, en Luftspejling af den Slags Vandringsmændene mødte paa deres Vej ... Køn var hun jo, men noget eventyrligt var det ham ikke muligt at faa Øje paa” (597).

Spejlingen har sin rod i en dybere kraft i Hanne – og i Pelle – end denne afsløring af dens fantasivæsen afslører.

Det viser sig i en på alle måder fantastisk scene syv år senere, hvor der i mellemtiden ikke er sket noget mærkbart mellem de to. Det er vinter, situationen i København er knugende nedfrosset. Arbejdsgiverne udsulter arbejdsmarkedet, og frosten får alting til at stivne.

I Arken lever man på de sidste resurser. Hos Hanne og hendes mor har frosten sat sig på vinduerne, og væggetøjet høres vandre nedad bag tapetet. Hanne har bidt hovedet af al skam, har gået tiggergang i de fine huse, resultatet er en let, fin

5. Her oplyses den symbolske arverække bag forførelsen af Hanne, der udføres af sømanden. Han er Bror Kalles kones søn, der er undfanget af Stengårdsbonden Kongstrup, der får sine kønsdele blodigt skamferet af sin hustrus hævn for hans hensynsløse seksualitet.

blå sommerkjole. Hun og moderen ligger i sengen med barnet⁶ mellem sig for at holde varmen. Hanne har feber, er uden ro. Hun står op og skifter til den lette kjole, og da moderen advarer hende mod den bidende kulde i rummet, svarer hun: "Varmen staar om mig! Det er Sommer nu" (736 ff). Hendes sanser forholder sig til, hvad der kommer indefra. I balsko og sommerkjole forlader hun Arken og går ind mod byen.

På vejen træffer hun Pelle, som heller ikke er holdbar. Også han er pint af de fortvivlende forhold:

Men i Øjeblikket saa han lyst paa alting. Han var sluppet ind i en Rus, som ofte tog ham i den senere Tid. Midt i den haardeste Virkelighed hændte det, at hans Sjæl sprang fra og koglede den ny Lykketid frem for ham, den forfærdelige Mangel kastede ham i Armene paa Overfloden! Og i den Tilstand var han nu, han mærkede ikke Kulden, den store Nød var ikke til. Stærk sjælelig Anspændelse sammen med manglende Ernæring gjorde, at Blodet sang i hans Ører; han fornå det som en lykkelig Summen fra en tilfreds Verden. Det undrede ham ikke at møde Hanne sommerklædt og balpyntet (736 ff)

De tager ind til et dansested ved navn *Den syvende Himmel*, en illumination af deres tilstand og en præcisering af dens symbolske omfang. Der er adgang til stedet gennem en blodrød tunnel, indenfor er der stukloft og forgyldte spejle, men ligeså koldt som udenfor, frosten glimter i dansegulvet, de fattige trykker sig ved væggene og deler de obligatoriske drikkevarer, mens den regerende Kerberus Olsen genner de forfrosne og trevne mænd op til dans og betaling hos orkestret.

Men hvad er det? Skrider ikke selve Sommeren ind i Salen, blussende og luftigt klædet i forglemmigeblaat – med en Rose i det bare Haar? Varmen leger som flyvende Sommer over hendes nøgne Skuldre, skønt hun kommer lige ude fra den store Vinter; og Benene sætter hun dristigt frem som en Glædespige. Hvor hun bærer sit Skød stolt som var hun selve Lykkens Brud – og hvor hun brænder! Hvem er hun dog?" Alle mænd i salen vil danse med hende: "Underlig er hun at røre ved, som var hun ikke Kød og Blod men Himlens Ild; det smærter at møde hendes Hud! De siger at hun ikke har smagt Mad i otte Dage, men ladet Barnet og den gamle faa hvad der var. Og så brænder hun dog! Og se, nu har hun ikke været af Gulvet i to Timer! Er det til at forstaa? – Hanne danser som Bud fra en anden Verden, hvor Ilden og ikke Kulden er deres Næring; derfor slænger hver Mand sin Dame til Side, naar hun bliver ledig. Saa let hun er i Dansen! Det bærer opad at danse med hende – bort fra Kulden. (736 ff)

6. Hannes barn hedder her Marie. Når vi møder hende som halvvoksen i "Gryet", hedder hun Johanne, et navneskift, jeg ikke kan forklare.

Hun er til for alle, selv om Pelle er hendes egentlige partner. Han har trukket sig tilbage i bevidsthed om virkeligheden udenfor, om børnene, sulten og kulden. Endelig ebber Hannes kraft ud, hun bliver blegere, men kræver ham desperat:

“Det er jo Sommer – se, alle er glade. Tag mig Pelle!” Hanne bliver rød, rødere end Blod og lægger sit Hoved ind til ham. Se blot, hvor hun giver sig hen, saligt, i en skamløs Rus! Hun hænger bagover i hans Arme, og mellem hendes Læber springer en stor Blodrose frem og vælder ned over den sommerblaa Kjole. (736 ff)

Den lidenskab, der her kulminerer, tegner kronen på Pelles individualitet. Hannes længsel efter det fremmede, som hendes prinsesseskikkelse fra eventyret henviser til, er Pelles længsel. Det fremgår nærmest eksplicit ved begyndelsen af forholdet. Her siges det:

Paa Bunden af Pelles Sind laa der en utydelig forestilling om at være udset til noget særligt; det var den gamle Lykkedrøm, der ikke helt kunde tilfredsstilles ved de gode Tilstande for alle, som han vilde hjælpe til at skabe. Skæbnen var ikke længer til som en tung knugende Forudbestemmelse af Elendigheden – der kun kunde brydes af Miraklet; man var selv Herre over Fremtiden – det var jo den han byggede rastløst med paa! (589)

At trangen er erotisk, fremgår selvfølgelig af, at det er en kvinde, der kalder på den. Blod spiller vistnok en særlig rolle i Nexøs forestilling om det seksuelle; i hvert fald var det blodet, der livsbekræftende og fornyende brød frem i Pelles krop, da han i “Læreår” gjorde sin erfaring med Manna. Her i forholdet til Hanne kulminerer det, men denne gang som en reaktion på den undertrykkelse, der er det centrale emne i “Den store Kamp”. Det indebærer, at driften er dæmoniseret, dvs. at den ikke udfolder seksualiteten som frigjort kropskraft, men forbruger kraften, forvendt.

Lille Marie

Med hende har symbolikken ikke engang skiftet navn siden Marie i “Læreår”.

Hun er en morskikkelse for den lille familie i Arken. Den består desuden af hendes to brødre på tolv og ni år; hun selv er elleve år. De og deres forældre er kommet fra Bornholm. Da forældrene døde, er ‘den lille familie’, som de kaldes, flyttet ind i Arken. Ingen går i skole, myndighederne udgør en trussel mod deres frihed til at opretholde livet på de fattigstes vilkår. De etablerer sig efter bedste evne som en familie, brødrene improviserer beskedne indtægter på bunden af København, mens Marie indtager rollen som husmor. I den rolle slider hun med, at alle normer i familiebilledet bliver overholdt, selv om en belastet opvækst har hæmmet hendes vækst.

Det eneste, der mangler i familiebilledet, er en mand, og dertil kommer Pelle som kaldet. Da han efter sin ankomst til byen af en bondefanger er blevet ribbet for alt og står på gaden uden en klink på lommen, møder han en af brødrene, som

uden videre inviterer ham ind i familien; man er vel fra Bornholm. De modtager ham gæstfrit, selv om de ikke har meget at give af; og Pelle får et værelse i Arken på gangen ved siden af dem. Her begynder han sit liv i København som lappeskomager, under Maries vinger.

Nogle citater kan vise den særegne idyl mellem familien og Pelle: (fra siderne 570 ff)

Hun var en dygtig lille Husmoder og Brødrene respekterede hende og bragte retskaffent hjem, hvad de fortjente. Saa tog hun alt, hvad der skulle bruges, lagde til side til Huslejen i en Æske, som hun gemte i Kommoden, og gav dem det, de maatte more sig for.

[...]

Hun kommer ofte ind til Pelle. "Men nu maa jeg nok ind til mit Arbejde; skrækkeligt også som Tiden bliver borte mellem Hænderne paa en." Hun snakkede akkurat som en gift Kone, og Pelle morede sig indvendig. Lidt efter kom hun stikkende igen; han skulde smage ét eller andet, eller hun havde sit Lappearbejde med og slog sig ned paa Kanten af en Stol. Hun var altid paa Spring, som om en Gryde kunde koge over naar som helst.

[...]

Havde han Arbejde hjemme kom hun ind med Formiddagskaffe til dem begge. Han nænnede ikke at sig nejtak, fordi hun tog sig det nær og kunde gaa en hel Dag med sin Krænkelse. I stedet løb han saa ned efter Boller. Marie lagde gerne sin Part til side til Drengene under ét eller andet Paaskud – hun havde ingen rigtig Glæde af at nyde noget selv.

[...]

Han havde hele hendes Fortrolighed, og fik Ting at vide som ikke engang Drengene maatte kende. Hun holdt sig også pænere i Tøjet, hendes tynde Lyse Haar var altid glattet hen over Panden. Naar de begge havde Ærinde ud var hun lykkelig. Saa pyntede hun sig i det bedste og gik ved hans Side gennem Gaderne, smilende over hele Ansigtet. "Nu tror maaske Folk, at vi er Kærester," sagde hun engang. – Men hvad gør det? Lad dem bare tro." hun var med sine elleve Aar ikke større end et niaars Barn – saa forsat i Væksten. (574)

Også Marie er et typisk medlem af Arken. På trods af virkelighedens vilkår på kanten af armod og ulykke, leger eller drømmer hun sig i færd med at leve et lykkeligt kvindeliv, en moderlighed, der realiserer sig ved at pleje og beskytte, skabe glæde for andre, og sorgløst identificere sig med lysten til at give.

Sådan går der en tid, mens Pelle engagerer sig i organiseringen af arbejderne og i de første kampe med arbejdsgiverne. Og etablerer et forhold til Ellen.

Det sidste udløser en krise i forholdet til Marie; hun er jaloux på Ellen og dybt ulykkelig. Hun plages af en dobbelthed, et feberagtige oprør i sine følelser. Det drives af et spontant had mod konkurrenten, der er i færd med at erobre hendes plads, et had, som afslører den erotiske bund i hendes drømte liv, parret med en skamfuld sorg over ikke at unde Pelle hans nye kærlighedsforhold. Men tingene falder til ro, Marie væsen bøjer sig; men hun rummer, hvad hun rummer.

Der symbolsk betydning i den skjulte konkurrence mellem Marie og Ellen viser sig noget senere, da hendes bror, Peter, får lemlæstet sin hånd i en arbejdsulykke, og den lille families eksistens er truet. Pelle vil træde til, men han og Ellen står selv uden kontanter, så han siger til Ellen, at de må sælge ud af hjemmets møjsommeligt erhvervede ejendele. Det forslag rammer en mur af modstand i hende: "Hun saa forfærdet på ham. "Pelle, vort Hjem!" her er jo ikke mere end lige det nødvendige"(491). Mens Marie gladelig giver hver en fattig stump, til hvem der behøver den, der stopper Ellens gavmildhed, når hendes eget, dvs. hendes familiehjem bliver truet. Der er et længere perspektiv i denne konflikt mellem de to kvinders moderlighed. Ellens har sin rod i Stolpekulturens solidaritet, der sætter sine grænser ved det borgerligt eget. Maries moderlighed er grænseløs, den spørger kun til behovet.

Den lille familie og Pelle oplever deres *finest hour* juleaften, da 'familien' samles omkring juletræet med lys og godter i poserne. Salmer, det smukke træ, lysene trækker Arkens øvrige beboere til gennem de åbne døre, de elendige får en fest, der bringer de gladeste juleforventninger i sving. På et tidspunkt opstår der diskussion om juletræets og Jesu betydning. Pelles mening er:

Jeg tror nu ikke, det var nogle faa Vanskabninger han tænkte paa – nej det var alle os i Elendigheden! Og Skavankerne passer godt nok paa os. Saadan forstod Prædikant Sort det ogsaa, og han var dog en from Guds Mand. Han gik og ventede på Tusindaarsriget for de fattige, og mente at Kristus var paa Jorden for at forberede dets komme. (642)

Da Pelle også har fortalt en historie om den elendige og genrejste Tudeper, som han identificerer med Kristus, kan også Arkens beboere mærke, hvem det handler om: "De aandede dybt ind efter det, Marie klappede i Hænderne. "Det var jo alligevel et Æventyr!" raabte hun" (643).

Da den lille familie nærmer sig voksenalderen, tilsiger udviklingen, at den må adskilles og de tre bringes ind på hver sin bane. Her gør Pelle sit bedste og skaffer Marie en plads i huset hos et herskab, hvor Ellen tidligere har været tjenestepige. Og nu går der lang tid, hele storkonflikten på arbejdsmarkedet, før hun og Pelle ses igen.

Men inden vi midlertidigt skilles fra Marie, må der knyttes en vigtig symbolsk sammenhæng mellem hende og Enkens Hanne. Inderst i deres erotiske fantasiverdener rummes de ultimative dimensioner af hans individualitet, Maries og Pelles forhold, hvis moderlighed når sit højeste juleaften og billedet af tusindårsriget,

og Hannes og Pelles individuelle driftsverden, der brænder igennem i dansen i *Den syvende Himmel*.

Vi er nu ved afslutningen af den store kamp, arbejdskampen, såvel som romanens tredje del. Arken brænder, og Pelle redder, hvad han kan. Og han fører den sejrberuste arbejderhær gennem byen og ud på Fælleden.

Han er blevet kvindeløs. Hanne har for længst danset sig til døde; og Pelle har brudt med Ellen, da hun i nødens stund under konflikten solgte sig til prostitution. Han er hjemløs. Nok er kampens afslutning en sejr for arbejderne; men for Pelle indebærer den en fængslingskendelse på grund af en falsk anklage. Hjemløs flakker han den sidste aften om i byen, og er nu på vej til Domhuset for at melde sig selv.

Men på gaden møder han en sidste hilsen fra den nedbrændte Arken, endnu en gnist af den sorgløse drømmekraft, i skikkelse af Lille Marie. "Hendes Kinder glødede da hun saa ham." [...] "Men Pelle dog, lille Pelle!" Hun saa paa ham med taarefyldte Øjne. Ak endnu var han jo Hittebarnet som trængte til hendes Omsorg" (839 f).

Det forkrøblede barn er sprunget ud som en smuk ung kvinde. Hun opfordrer ham til at tilbringe natten hjemme hos sig, erklærer ham sin uforbeholdne kærlighedsgæld.

Skøn og uberørt kom hun til ham i hans Forladthed, som var hun sendt ham af de Fattiges gode Tanker for at husvare hans Sind. Skøn og ren i Sindet var hun groet ud af Elendigheden som selve Lykketiden; og hvor i Verden skulde han vel hvile sit dødtrætte Hoved om ikke ved dette Hjærte, der var Barn, Moder og Elskerinde for ham? (840)

"Den store Kamp" slutter med, at Pelle falder i søvn ved hendes jomfrubarm, og drømmer.

Enkens Hanne og den lille families Marie har gennem Tredje Bog repræsenteret og spejlet Pelles to ubevidste erotiske tilskyndelser, Hanne hans drift mod det individuelle lykkeland, prinsessens prins, Marie hans trang til at udfri de fattigste af elendigheden, den grænseløse omsorg for al elendighed. Disse drifters fantasibårne dimensioner er ikke med i Pelles kærlighedsforhold til Ellen. De er udtryk for en utopisk dimension endnu uforløst.

At disse individualitetens tilbøjeligheder hos manden Pelle repræsenteres af kvinder, det betyder jo, at de er kvindelige, hos ham som hos de to spejlfigurer. At de rummer begær, henvises man til af tvetydighederne i de to kvinders opførsel undervejs. Her træder begæret utvetydigt frem i det øjeblik deres væsen kulminerer – og hvor de dør, Hanne i bloddansen, Marie ved den sluttelige hengivelse. At den erotiske drifts vilje til at besidde, driver dem i døden er udtryk for, at denne side her til sidst drives ud af det erotiske.⁷ Deres liv under "Den store Kamp" foregår i den historiske normalvirkelighed, hvor begæret er en levende realitet.

7. Der henvises generelt til Jørgen Haugans fremstilling i hans monografi om Nexø med den interessante titel *Alt er som bekendt erotik*, Gad 1998.

Pelles individualitet

Den går i mål i Fjerde Bog, "Gryet". I mellemtiden, mellem Tredje og Fjerde bog, opholder Pelle sig i fængslet, og denne isolation fra arbejdskampen og fra hans position som dens fører – man fristes til at sige fra hans identitet – er forudsætningen for hans afsluttende udvikling. Isolationen udgør en formålstjenlig psykisk belastning, bekendt fra mangan psykoterapi og munkevirksomhed.

Det handler om forholdet til Ellen. Hun har jo bedraget ham ved at sælge sig til prostitution; en retfærdig vrede mod hende har besat Pelle. Omverdenen er skyldig, han selv er ok! Men han opdager et problem for denne moralske opstilling: hendes væsen: "Netop fordi hun var saa usandselig og kyst, kunde hun handle som hun gjorde. ... Det var Moderen, der i den yderste Nød nærrede sit Afkom med sit eget Legeme. Pelle vilde ikke give sig men stred rasende imod. Man havde berøvet ham Friheden og Retten til at være Menneske som andre, nu vilde Ensomheden fratage ham det sidste der holdt ham oppe." (855 ff) Af al magt søger han at opretholde denne position; det skruer ham op i et ubændigt raserianfald, hvor han går løs på fængslets mure og skriger, at han vil ud. Det medfører spændetrøje, indespærring i isolationscelle – længere ned kan han ikke komme.

Det bringer vending: "Men en Nat han laa og vaandede sig efter en Afstraffelse, saa han Guds vrede Ansigt i Mørket og blev pludselig stille. "Er du et Menneske?" sagde det – "og kan ikke engang taale at lide lidt." Det er den spand koldt vand, der er brug for, en radikal omvurdering af brikkerne i hans mentale opstilling. Han bliver stille i sin opførsel, og fængselspersonalet mener, han er ved at blive idiot. Men sagen er, at hans bevidsthed vender sin retning fra det rasende udad til et reflekterende indad. Og her venter der uventet belønning: "Men Pelle var blot dukket ud paa den anden Side; han gik og stirrede tappert ind i Mørket for atter at se Guds Ansigt, men formildet. Det første han fik Øje paa var Ellen igen, hun sad der skøn og retfærdiggjort, bygget attraaværdigt op af alle hans Anklager. ... Hvad hjalp det at værge sig, hun var hans Skæbne, og han maatte værge sig paa Naade og Unaade" (856 ff).

Ét er, at hun er hans skæbne, den uomgængelige kvinde, der har ventet i det indre. Det næste er den grænseoverskridende åbning i sindet, hun bringer med: "Hun voksede for ham herinde og førte hans Tanker bag om Overfladen, hen hvor de aldrig før havde færdedes. Hendes usvigelige Moderfølelse var som en levende Puls, der ragede frem af det usynlige og viste tilbage til skjulte mystiske Kræfter – den kendelige Rytme, der bankede dulgte bag et mægtigt Hjærte. Der var i hendes Omsorg en mindelse om Gud Fader selv; hun var Livets Kilder nærmere end han Livets Kilder – ved hende blev Udtrykket for første Gang levende for ham. Det var i det hele som om hun skabte ham paa ny; ved at sysle med hendes bestandig lige gaadefulde Væsen førtes hans Tanker dybere og dybere indad.» (856 ff)

Da Pelle i Fjerde Bog kommer ud af fængslet og forenes med Ellen, realiseres dette i og omkring deres nye hjem i Gryet, i naturen og deres elskov.

Dette er den optimale erotiske udgave af den typiske individualitet, skabt som Pelles tilegnelse af potentialet af hans forhold til Ellen, der er skildret som en almindelig smuk og sund kvinde. Fra tiden i Tredje Bog har han imidlertid anlæg

til to vigtige udbygninger af individualiteten, som gør ham særegen, symboliseret af Lille Marie og Enkens Hanne.

Den døde Marie bringes ind i "Gryet" ved sin ca. syvårige søn, Svend Trøst.⁸ Marie kendetegnes ved en omsorg, der ikke begrænser sig til hendes egne. Der har fra starten i Tredje bog været distance mellem hende og Ellen for dennes omsorg for hjemmet. Det svarer til det skel mellem Pelles nye utopiske kamp, der gælder alle elendige, og hans forhold til Ellen, der stadigvæk slår kreds om hjemmet og lader politisk kamp være kamp. Svend Trøst må opfattes som en signifikant tilføjelse til Pelles engagement i proletariats kamp. Den skal forny den maskuline "socialdemokratiske" form, der svigter de svageste. Svend Trøst trives og har det glimrende i hjemmet i Gryet.

Det symbolske regnskab i Fjerde Bogs utopi kræver, at en figur fra Svend Trøsts sociale modsætning får sin plads, den gamle bibliotekar Brun. Han sætter sine mange penge i Pelles projekter. De er arvet fra hans slægt, der i 1700-tallet grundlagde kapitalen ved handelstransaktioner på den indiske kyst ved Tranquebar.

Hanne har efterladt sin datter, Johanne. Hun melder sig i Fjerde Bog som en helt ung kvinde, der er blevet misbrugt af de hårde drenge i havnekarveret. Udhungret og tuberkuløs dukker hun op, holdt i live af Pelles ven, digteren Morten, og med en stædig dragning mod Pelle. Hun dør af sine svagheder, hvad der frigør Morten til en rejse til syden, til solens sted, hvad han trænger til. Da han kommer hjem derfra, opladet med solens energi og med Victor Hugos *De Elendige* i bevidstheden, planlægger han at skrive den store roman, *Pelle Erobreren*. Sammenhængen i dette er, at Pelles og Hannes fantasibillede, kommer til udtryk i digterisk form som erindringer om hans individualitet – og om hans gamle lykkedrøm, proletariats fører, hans identitet.

Det er altså Arken, som leverer de bærende figurer for de dimensioner i Pelles individualitet, der overskrider hans engagement i de "socialdemokratiske" kampe i Tredje Bog.

Det er nok her, man bør mindes, hvordan der allertidligst i Pelles liv, i erindringer om Mor Bengta bag vuggelivet, blev åbnet en overordentlig åbenhed for det kvindelige i ham.

TO EKSISTENTIALER.

Identitet og individualitet, to grueligt abstrakte intellektuelle begreber, her fremstillet som motiviske størrelser i de to fiktionsværker.

Deres betydning henviser til de sammenhængsskabende kræfter i Pers og Pelles valg gennem livet og giver dem navne. Det betydningsindhold, jeg forbinder dem med i artiklen her, har læseren stiftet bekendtskab med dels i forordet, dels i de to fremstillinger af de episke forløb og endelig i sammenfatningerne af dem som eksistentialer.

8. Svend Trøst: Navnet henviser til folke(vise)helten, som brød broen bag Niels Ebbesen, der til befrielse af Danmark dræbte den kullede greve.

De gør altså ikke alene krav på at sammenfatte de psykiske kræfter i de to romaner, men også på at repræsentere dem udadtil som begreber af generel psykologisk rækkevidde.

Inden de begrebslige påstande og de litterære fremstillinger bringes sammen, er der grund til at nævne deres begrænsede almene gyldighed. Per og Pelle er jo mænd, så almengyldigheden har sin begrænsning til det maskuline. At opdrive litterære kvindeskikkelse af en lignende almen gyldighed, er vistnok meget vanskeligt – lad det være sagt som en udfordring.

Begrebsligt udtrykt: *Identitet* er oplevelsen af at være et jeg, der er gyldigt i forhold til omverdenen. Det er en trang i personligheden, hvis finale ønske er at opleve ‘jeg er jeg’.

Hvad Per Sidenius’ omflakkende søgen drejer sig om i stadig nye danske miljøer er en konstant størrelse: en omverden, hvori han kan spejle et gyldigt jeg. Denne søgen er dybt påvirket, man fristes til at sige forstyrret, af hans forhold til faderen, pastor Sidenius. Dette giver romanen sin utvetydige skildring af, faderen som typisk identitetsfigur. Men den voluminøse Sidenius-figur, med flere slægtled og Vorherre bag Pers familiære far, udgør for ham en identitetsenergi i negativ. Det enestående ved Pers skæbne er, at hans søgen skaber og vedligeholder identitet som aggressiv protest, og det ligeså konstante opbrud. Det almengyldige i denne sammenhæng er, at Per hele vejen søger det gyldige ‘jeget i mig’, som kan dementere alle Sidenius’er. Også det en identitet, som må stå som romanens bidrag til billedet af dette eksistentialt.

Men det er, som om romanen ikke vil lade sig nøje med denne kavalkade af miljøer og afviklinger. Til allersidst, i Pers tilslutning til historien om den kørestolsbundne unge mand med det forklarede udtryk i ansigtet, udsætter den sin episke model for et eksistentielt tryk. Det sker ved, at Per rykker sin identitet ud af enhver forankring i dansk omverden, også det fattige Thy, hen hvor “uendeligheden afspejlede sig i al sin klarhed”, opnået i “troen, den sande tro, troen på naturen, den vise og miskundelige, som veed råd for alt ...” (818). Denne position kaster et nådesløst kritisk blik tilbage over alle Pers omverdensforhold. Det er en position, hvorfra mangan diskussion kan rejses, bl.a. om begrebet identitet her mister mening. Der findes jo andre syn på mennesket og verden end den vestlige.

At Pelles erotiske udvikling på tilsvarende måde lever op til definitionen individualitet, er måske mere overraskende: *Individualitet*, oplevelsen af at være et større jeg og ét med en helhed udenfor jeget. En trang, hvis finale oplevelse er ‘jeg er os’.

Det er måske overraskende, at det erotiske kan være sæde for noget mere end sig selv: Et jegoverskridende eksistentialt! Men romanen taler sit klare symbolske sprog.

Det overordnede forhold er altså, at individualiteten er en erotisk kraft, i alle dets skikkelser. Den bryder igennem under Pelles fængselsophold som bevidsthed om et transcendent potentiale i Ellens væsen. Fuldt udfoldet som lyst oplever hun og Pelle det i deres forhold i naturen, der står som princippet bag – i en skildring som moderne læsere kan have svært ved at snuppe. I denne symbolsk transcenderende form genopvækkes Ellens stærke moderlighed, som slår sin grænse omkring hjemmets område.

Det indebærer, at der foregår en art arbejdsdeling. Den er forberedt i Tredje Bogs deling mellem Ellen og de fantasibårne kvinder fra Arken. Her understreges det erotiske i dets særlige væsen. Det afgørende er, at det erotiske søger det andet køn, og at dette betyder 'det andet'. Det vil sige det andet i dets egen ret, og ikke som middel for selvoptaget egen drift, som det sker i Hannes skæbne som offer for Stengårdssønnens driftsliv.

Hvad han misbruger er en Hanne, der søger positiv opfyldelse i eventyrlandet, større, herligere og mere omfattende end den sanselige virkelighed, fælles for de fattige i *Den syvende himmel* og for hende og Pelle som par.

At driften retter sig mod det udsigtsløse understreges i Lille Maries grænseløse gavmildhed, dels overfor sin lille fantasifamilie, dels som festligheden i Arkens juleaften med salmer og juletræ, hvor Pelle holder en julepræken om den store opfyldelse for de fattige.

I overgangen til Fjerde Bog dør Hanne, kan man sige, i sin hengivelse til Pelle, men bliver mør til Svend Trøst, hvis symbolske sundhed i Fjerde Bog viser sig i fremgangen for Pelles projekter. Deres utopiske mål er et samfund, der sigter mod at inddrage dem, som arbejdskampen har efterladt bagude, 'de elendige'.

Det er altafgørende, at den styrende kraft i dette er erotisk, synliggjort i de tre kvinder, der optræder som figurer for Pelles individualitet i dens forskellige dimensioner. Det fælles bærende træk er, at det erotiske optræder som en jeg-over-skridende kraft; differentieret på sin måde søger den en helhed udenfor og større end jeget. Det finale ønske om at opleve et 'jeg er os'.

Ud over dette almene er der eksklusivt sørget for individualiteten som varig opfyldelse. Den døde Hanne efterlader et barn, ligeså nedbrudt som hun selv, men til kærlig inspiration for den svagelige Morten. Den roman, der kommer ud af dette forhold, er tænkt som et eftermæle efter Pelles individualitet – og hans identitet, der jo lades uomtalt i denne fremstilling.

Per og Pelle, de er som par en fuldgyltig udgangsportal fra 1800-tallets dannelses-tænkning, righoldigt udviklet siden indgangen med Oehlenschlægers *Aladdin*.

ABSTRACT

In this article, Knud Wenzel analyzes the main characters of two great Danish novels of development, *Lykke-Per (A Fortunate Man)* by Henrik Pontoppidan and *Pelle Erobreren (Pelle the Conqueror)* by Martin Andersen Nexø with particular reference to their personal and erotic development by focusing on their relationships to a number of women. In Per's case the development goes towards "identity", which in this context means a feeling of being an authentic "I" separated from the surroundings, a feeling of "I am me". As for Pelle, his development takes a different direction, as it results in a feeling of being a part of something bigger than the individual, a feeling of "I am us". This Wenzel calls "individuality".

Both novels are seen as forming a contrast to the early 19th century Danish tradition of “bildungsliterature”, starting with Adam Oehlenschläger’s *Aladdin* (1805).

Knud Wentzel, født 1941, dansk litteraturforsker og lektor emeritus fra Københavns Universitet. Har skrevet talrige bøger, bl.a. “Tekstens metode” (1981) og “Den globale fortælling” (2001)